

חיים מאיר אליה

גברא וחפצא בלשון נדר ושבועה / ב:

תוכן:

בסיס הסוגיה

שיטת רש"י ור"ן

מחלוקת הרמב"ן ושאר הראשונים

שיטת המאירי

ביאור שיטת הר"ן

ריטב"א ובעל המאור

שיטות נוספות בערבוב לשונות

סיכום

בסיס הסוגיה

הגמ' במסכת נדרים (ב:) מביאה חילוק בין נדרים לשבועות שנדרים האיסור הוא איסור חפצא ושבועות זה איסור גברא.

"אידי דתנא נדרים דמיתסר חפצא עליה תנא נמי חרמים דמיתסר חפצא עליה לאפוקי שבועה דקאסר נפשיה מן חפצא".

על גמרא זו יש מספר שאלות שאיתם מתחילים את הסוגיה, בחבורה זו לא נברר את כל השאלות ובכל זאת נעלה אותם על הכתב. מה זה איסור חפצא וגברא? מה ההבדל ביניהם? למה נדרים זה חפצא ושבועות זה גברא? מאי נפקא מינה הרי בסופו של דבר יש איסור?

בעת תחילת לימודנו עם החברותא ניסנו לחשוב מה הסברה של החילוק הזה בין גברא לחפצא, בפשט הדברים מה זה גברא ומה זה חפצא מובן שהגברא זה האדם הנודר והחפצא זה החפץ שנודרים עליו, ונסביר ונאמר שההבדל בין גברא לחפצא הוא ה"חלות", כשאדם נשבע אז הוא אוסר את עצמו ו"החלות" איסור היא עליו ובנדר החלות איסור היא על החפץ.

אבל עדין לא ברור, הרי האדם הוא זה שנדר והחיל חלות איסור א"כ למה עליו אין שום חלות? דבר נוסף הרי בסוף יש עליו איסור לאכול ולא על החפץ? וכן נבא ונשאל את השאלות ששאלנו למעלה.

שיטת רש"י ור"ן

רש"י (ד"ה דמיתסר חפצא) אומר:

"דכי אמר דבר זה עלי בקרבן או בחרם אסר ליה לחפץ עליו ומשום הכי תני להו בהדי הדדי אבל כי אמר שבועה שלא אוכל דבר זה או שאיני נהנה מדבר זה איהו לא אסר לחפצא עליה אלא נפשיה אסר מההוא חפצא".

רש"י מסביר שבלשון נדר, האדם אוסר את החפץ על עצמו "הרי זה עלי כקרבן", ובלשון שבועה האדם אוסר את עצמו מהחפץ "שבועה שלא אוכל דבר זה". בעצם יוצא מדברי רש"י לכאורה שכל ההבדל בין נדר לשבועה הוא בעקבות סגנון הלשון. אם ההבדל הוא רק סגנון הלשון א"כ מה הנפקא מינה? ועוד למה יש חשיבות מה נאסר על מה הרי בסופו של דבר התוצאה אחידה?

רבינו הר"ן מסביר באופן דומה לרש"י:

"כלומר שאוסר הככר עליו ואומר אכילת ככר זה עלי לאפוקי שבועה דאסר נפשיה מן חפצא. כלומר שאומר שבועה שלא אוכל ככר זה. ומהא משמע דאין שבועה בלשון נדר ולא נדר בלשון שבועה הילכך כל שהחליף של זה בזה אין בדבריו כלום".

הר"ן אומר שההבדל הוא סגנון הלשון אך הוא מוסיף נפק"מ שלשון שבועה לא יכולה לחול על נדר ולהיפך. לכאורה נראה להסביר, וכך גם משמע מלשון הר"ן, שנפק"מ זו נובעת מכיוון שיש הבדל בלשון ובגלל שהגמרא עושה חילוק בין נדר לשבועה שנדר זה איסור על החפץ ושבועה זה איסור על האדם לכן אין לשון שבועה יכול לחול על נדר ולהיפך. אבל זה עדין לא ברור כי אם כן מה הטעם, רק בגלל הלשון? מרן רה"י שליט"א דייק בשיעורו בדברי הר"ן שכותב "כלומר" הכוונה להסביר שהאדם עושה מעשה ואוסר את עצמו על החפץ ולא שהחפץ נאסר מימלא, וכך בגמרא מדוייק ההבדל, שבנדר יש פעולה לא רק מצד האדם אלא נפעלות בחפץ עצמו ולא משהו סביל, לעומת זאת בשבועה האדם לא משתנה אלא הוא מוסיף על עצמו איסור, ואין כאן חילוק בין סגנונות כפי שמובן מפשט הגמ' רש"י והר"ן. משמע שזה לא עניין רק של לשון וסגנון אלא יותר עמוק. מדוע רבינו הר"ן הביא את הנפק"מ הזה דווקא ולא נפק"מ אחרות? הר"ן הביא את הנפק"מ הזה כיון שלפי הר"ן ההבדל המשמעותי בין נדר לשבועה הוא בלשון, בהמשך החבורה נחדש בשיטת הר"ן.

מחלוקת הרמב"ן ושאר הראשונים

ממשיך רבינו הר"ן ומקשה משני מקורות, בגמ' בנדרים ובגמ' בשבועות שמשלבים לשון של נדר עם לשון של שבועה וא"כ זה סותר את הנפק"מ? ומתרץ ש"לאו בדוקא נקט אלא אתא לאשמועין דבר אחר ולא דק בלישנא" ושכך דעת כמה ראשונים ר"ח, ר"י מיגאש והרשב"א. וממשיך להביא ראייה לזה מהירושלמי:

"ובירושלמי אפליג בהאי דינא דאמרינן התם דר' יודן ורבי מונא סברי אין נדר בלשון שבועה ואין שבועה בלשון נדר ורבי יוסי פליג עלייהו ומשמע דקיימא לן כרביים".

הר"ן הוסיף עוד סייעתא מהירושלמי שיש מחלוקת האם יש נדר בלשון שבועה ושבועה בלשון נדר וכיון שהרוב בירושלמי סוברים שאין נדר בלשון שבועה ולהיפך לכן הלכה כמותם.

וממשיך הר"ן מביא את הרמב"ן שחולק:

"אבל הרמב"ן ז"ל כתב בהלכות נדרים שלו דליכא לשבושי הנך סוגיא ולמימר דלא דייקי בלישנייהו אלא ודאי נדר שאמרו בלשון שבועה ושבועה בלשון נדר מהני מיהו לאו מעיקר נדר ועיקר שבועה דהא אמרינן בסוגיין דנדר ושבועה לא שוין בלישנייהו אלא מדין ידות הוא דמהני".

ומוסיף לבאר את דבריו:

"דנדר שאמרו בלשון שבועה כיון דפיו ולבו שוין לאסור שבועה על עצמו אע"פ שלא אמרו בלשון מדוקדק יד מיהא הוי וכן בשבועה שאמר שבועה ככר זה עלי כיון שפיו ולבו שוין לאסור אכילתו ממכר זה בשבועה מהני מדין יד אלא דבסוגיין דהכא בעיקר לשון נדר ובעיקר לשון שבועה איירינן".

יוצא לפי הרמב"ן שאין נדר בלשון שבועה ולהיפך, ומה שמובא בדף ב: שההבדל בין נדר לשבועה הוא בלשון זה מעיקר הדין אבל אם ערבב בין הלשונות הנדר חל מדין ידות וכאן יש לשאול: לפי זה

אם ערבב את הלשונות איזה לשון קובעת נדר או שבועה? מה הרמב"ן יעשה עם הירושלמי איך הוא יסביר אותו?

על מנת להבין היטב את דברי רבינו הרמב"ן ואת שיטתו לגבי ערבוב לשונות נצטרך לעיין בתוך דבריו. אך תחילה נלמד את הרשב"א בחידושו, הרשב"א אומר כמו שאר הראשונים שמגמרתו לומדים שאין נדר בלשון שבועה ואין שבועה בלשון נדר, ומוסיף עוד מדייליה כמה מקומות בבבלי שמערבבים בין הלשונות וכותבים לשון שבועה ולשון נדר כחדא מחתא, ומתרץ ומסביר את כולם למה הגמ' שנתה באותם מקומות לשון מעורבת ואומר שלא בדווקא נקט ולא דק בלישנא, ומביא פירושים בשם הר"י מיגאש ור"ח ורבותינו הצרפתים. ובסוף דבריו הוא מביא את המח' בירושלמי ופוסק דאזלינן בתר רבים וזה נוסף למה שכתוב אצלנו בע"ב שזהו מקומו של החילוק בין נדר לשבועה ומסיים: "ולא שבקינן מאי דמפורש בהדיא בגמ' במקומו ותפסינן לישנא דלא מיתאמרן בדווקא".

נחזור לרבינו הרמב"ן (טז: מדפי הרי"ף) שמביא את המחלוקת בירושלמי:

"ואע"ג דר' יוסי דמחמיר חד ור' יודן ור' מונה סברי אין נדר אלא בלשון שבועה ואין שבועה אלא בלשון נדר וקיימא לן דאין דבריו של אחד במקום שנים אפילו הכי כיון דבגמרינן לא פירשו הכי נקטינן לחומרא כר' יוסי דסוגיין בעלמא כוותיה דלא מימנעי בגמ' דילן מלאדכורי נדר בלשון זה ושבועה בלשון עלי כדאיתמר בפרק שבועות שתי תניין... ולא דחקינן לאפוקי לישנא דגמרינן מדיוקא משום פלוגתא דמערבאי ולא חזינן להו לכולהו רבנן קשישי דכתיבי הכי הילכך כולן צריכים שאלה לחכם דחאיל בהו נדר ושבועה ולא גרע מידות".

הרמב"ן סובר שאע"פ שבירושלמי משמע לפסוק שאין נדר בלשון שבועה ושבועה בלשון נדר כיון שיחיד ורבים הלכה כרבים, בכל אופן כיון שבתלמוד בבלי לא משמע כך ובכמה מקומות הגמ' מערבבת בלשונות לא דוחקים את הלשון של הבבלי בשביל שזה יסתדר עם הירושלמי ולכן פוסקים כמו הבבלי, ועוד לא ראינו חכמים שדוחקים את לשון הבבלי בשביל הירושלמי ולכן נדר ושבועה חלים לפחות מדין ידות. ומסיים רבינו הרמב"ן בפרטי הדינים:

"אלא מיהו כל שאמר נדר בין דאמר זה בין דאמר עלי איסור חפצא עליה הוא וכל שאמר שבועה איסור נפשיה הוא ודיני שבועות עליו ליכא למיפתר ביה טפי מן הכין".

הרמב"ן סובר שערבוב לשונות נדר ושבועה מועיל מדין ידות ולא מעיקר הדין מכיוון שלא שוין בלשניהם והנדר או השבועה חלים. ומסיים שכיון שהנדר והשבועה חלים אז הולכים אחר אמירתו שאם אמר שבועה אע"פ שהשתמש בלשון נדר דין שבועה חל עליו.

לסיכום יוצא לפי דברי רבינו הרמב"ן שסגנון הלשון לא מוכרח בחלות הנדר, הוא לא המשפיע העיקרי ואין משמעות כל כך חזקה ללשון, אלא רואים לפי מה האדם שנדר או נשבע התכוון במחשבתו כאשר, לרוב שאדם מזכיר במפורש שבועה או נדר אז כנראה שהוא התכוון לזה.

בהתייחס לשאר הראשונים, הרשב"א הר"ח ר"י מיגאש וכו' מה הם יענו על דברי הרמב"ן בהסברו בירושלמי? ועוד שמוסיף בדבריו שלא ראינו לכל החכמים הזקנים שכותבים כך (מי הם אותם רבנן קשישי?) מדוע הם דוחקים את לשון הבבלי בכמה מקומות בכל מיני תירוצים?

לסיכום המחלוקת: הרמב"ן סובר שיש ערבוב לשונות והנדר או השבועה חלים לא פחות מדין ידות, מכיוון שהעיקר בנדר או השבועה זה מה התכוון הנדר או הנשבע, זה מה שקובע ולא באיזה סגנון

ולשון האדם נשבע או נדר, וכל מה שהגמרא חילקה בין שבועה לנדר זה מעיקר הדין, ששבועה חלה על הגברא ונדר חל על החפצא והלשון מבטאת זאת אבל היא לא גורמת לביטול הנדר או השבועה. לעומת זאת הרשב"א, הר"ח, הר"י מיגאש וכו' סוברים שללשון יש משמעות חשובה בחלות הנדר ולכן אם ערבב בין הלשונות השבועה או הנדר לא תופסים.

נראה לומר שמחלוקת הראשונים הוא בגדר ידות שהרמב"ן סובר שידות יועיל אם התכוון במחשבתו גם אם בדיבור הוא לא דייק ושאר הראשונים סוברים שידות זה גם בדיבור וא"א לסתור את הדיבור למחשבה. וצ"ע מהו גדר דין ידות לרמב"ן ומהו לשאר הראשונים. בשיעורי הגר"ש רוזובסקי ביאר שהמחלוקת בין הרמב"ן לשאר הראשונים היא, ששאר הראשונים סוברים שמה שנתחדש בדין ידות שגומרים את לשונו ומשלימים אותה זה רק מתי שהייתה לשונו קצרה אך טובה ולא מקולקלת אבל אם הייתה לשנו מקולקלת כגון שערבב בלשונות לא אמרינן אפילו דין ידות. לעומת זאת הרמב"ן סובר שגם בלשון מקולקלת אמרינן דין ידות כיון שאנחנו מבינים מלשנו שכוונתו לנדר או שבועה ולכן מועיל מדין יד.

רבי עקיבא איגר בחידושו מביא את מחלוקת הרמב"ן והרשב"א, ומביא ראיה לרמב"ן מהגמרא (טז). "אמר אביי שאוכל שתי לשונות במשמע וכו' דלא אכילנה קאמר" ע"ש. ואומר שמשמע מהגמ' הזו שיכול לאסור על עצמו חפץ בשבועה, משמע ששבועה חלה בלשון נדר. ומוסיף רעק"א להסתפק בשיטת הרמב"ן והרשב"א ומביא את הרא"ש שהובאו דבריו גם בב"י וכו' ואין לי הזמן הדרוש להאריך בדברים חשובים אלה, אלא כל אחד יעיין וירחיב ברוחב דעתו.

שיטת המאירי

המאירי כותב ש"לכאורה יראה" (כלשונו) שערבוב בלשון נדר ושבועה אינו כלום והנדר והשבועה לא חלים, ומביא את המח' בירושלמי ושיחיד ורבים הלכה כרבים. ומקשה א"כ זה סותר את הגמ' בכמה מקומות שמערבבת בלשון ותירץ שמדאורייתא ערבוב הלשון אינו כלום אבל מדברי סופרים יש אסור מדין בל יחל דרבנן, והמקומות בבבלי שיש שם ערבוב לשון כגון פרק שלישי בשבועות שם מדובר מדברי סופרים ולא מדאורייתא ומקומות שמובא שם מדין דאורייתא אפשר להגיה, לדוגמא את משנתינו וגם שאר המקומות בש"ס אפשר לתרץ שזה לא עיקר דבריהם ולא דקדקו בלשון, וכן מצינו בירושלמי עצמו שמערבב בלשון. ומסיים שיש חולקים וסוברים שאי אפשר לסתור את הגמרא מבלי להביא ראיה, ולכן ערבוב הלשון אסור מדאורייתא, אבל את השמועות ישבנו את כולם לשיטה זו.

בעצם נראה לומר ששיטת המאירי נמצאת בין הרמב"ן לשאר הראשונים, מצד אחד הוא אומר שערבוב לשון אינו כלום והנדר או השבועה לא חלים ושכך מוכח גם בירושלמי, ומצד שני קשה שאר הגמרות שמערבבות בלשון. אז מתרץ המאירי שהגמ' שמערבבות בלשון הם מדברי סופרים ואת המקומות בש"ס שא"א לתרץ כך אז מגיהם אותם כמו משנתינו אבל מהתורה ערבוב לשונות לא תופס. המאירי מביא את שיטת החולקים שמצריכים ראיה בשביל לתרץ את לשונות הגמרא אבל דוחה את שיטה זו בתירוצים שהביא למעלה. המאירי לא מוכן לתרץ שזה מדין ידות אלא הוא סובר שזה איסור של בל יחל דרבנן ולא איסור של נדר או שבועה.

יש לעיין האם היש חולקים שהמאירי מביא זו שיטת הרמב"ן או שאולי זו שיטה חדשה שסוברת שערוב לשונות זה גם מעיקר הדין ולא מדין ידות, וכן יש לעיין האם איסור ידות הוא מדרבנן או מדאורייתא, אם מדרבנן אז שיטת הרמב"ן והמאירי חופפת לחלוטין ואם מדאורייתא אז הרמב"ן והמאירי חולקים. עוד יש לעיין האם נדר ושבועה נובעים מאיסור בל יחל דאורייתא? מה שכן ברור לנו המאירי לא סובר בערוב לשונות דין ידות ובזה הוא נמצא באותה שורה עם שאר הראשונים. התוס' (ב: ד"ה נדרים דמיתסר חפצא עליה) שואל מה הנפק"מ אם הנדר הוא איסור חפצא או לא? עונה תוס' שהנפק"מ הוא, שאם נדר בלשון שבועה ונשבע בלשון נדר הנדר והשבועה לא חלים. מה השאלה של תוס' מה הנפק"מ הרי יש הרבה נפקא מינות? וגם הגמ' (יג.) מביאה נפק"מ נדר לא חל על דבר שאין בו ממש כי זה חפצא ושבועה חלה על דבר שאין בו ממש וכו'. אפשר לומר שתוס' רוצה נפק"מ בדיבור עצמו כמו שהר"ן אומר ולא נפק"מ של תוצאה מחפצא וגברא. עוד אפשרות, התוס' רוצה נפק"מ בעיקר נדר ולשון זה עיקר נדר.

הרא"ש (ג, ב) כותב שאם אדם ערבב בלשון ואמר הרי עלי שלא אוכל בשר זה לא נדר כיון שזה דבר שאין בו ממש ונדר לא חל על דבר שאין בו ממש. וזה בניגוד לשאר הראשונים שסוברים שנדר בלשון שבועה לא חל בגלל שהלשון לא מועילה. למה הרא"ש צריך להכניס גורם חדש ולא את הנושא של נדר בלשון שבועה? דבר נוסף, הרא"ש שואל על דברי הגמ' (ב:) למה נזירות לא כתוב ביחד עם נדרים? כיון שנזירות זה איסור גברא כמו בשבועה לכן הוא לא נכתב ביחד עם נדרים וחרמים, כיון שהתוצאה שהוא נאסר ביין בגלל שקיבלת עליך נזירות נאסרת ביין, לכן זה כמו שבועה ויש כאן איסור גברא ולא חפצא.

ביאור שיטת הר"ן

הר"ן (יח. ד"ה הלכך) כותב שנדר לא חל על נדר ושבועה לא חלה על שבועה, אבל נדר יכול לחול על שבועה לבטלה, כמו שמצווה שהיא גברא יכול החפצא לבטלה, כך הוא יכול יחול על השבועה שהיא גם גברא ולבטלן בשב ואל תעשה, וכן הדין לקיים את השבועה. לעומת זאת שבועות לא יכולות לבטל או לקיים את הנדרים משום שבנדרים בנוסף לאיסור החפצא יש גם איסור גברא, זאת מכיוון שהחפצא נאסר עליו יש עליו דין של בל יחל דברו שזה איסור גברא, לכן אין מקום לשבועה לחול על הנדר וכן איתה בירושלמי.

אילולי דמסיתפינא, לפי דברי הר"ן אולי אפשר לומר, שאם ינדור בלשון שבועה הנדר יחול, מכיוון שכל מה שלשון שבועה לא חל על הנדר מפני שנדר זה איסור חפצא, אבל באמת בנדר יש גם איסור גברא של בל יחל דברו, ולכן כן יוכל לנדור בלשון שבועה. ועוד יותר מסתבר לומר זאת לפי מה שהסברנו למעלה שהנפק"מ בלשון נובעת מדין החלות של השבועה והנדר, ולכן אם הנדר חל גם על הגברא אז אפשר לנדור בלשון שבועה. אך עדין קשה לפי הסבר זה א"כ איך מסבירים את הגמרא (ב:) שנדר חל על החפצא ושבועה על הגברא? לכן נראה לסייג את דברנו, ולומר שהר"ן סובר שמעיקר הדין אין נדר בלשון שבועה, כי לשון של נדר הוא רק על החפצא, וכפי שהר"ן עצמו כתב על הגמרא (שם). אבל אולי אפשר לומר שלפי הר"ן לפחות יועיל נדר בלשון שבועה מדין ידות, וכך הר"ן גם הולך באופן חלקי עם הרמב"ן. אפשר אפילו להוסיף ולומר, מכיוון שאפשר לנדור בלשון שבועה מדין ידות אז יהיה אפשר גם להיפך, כיון שבכל זאת הלשון מדין ידות מתבלבלת אצל נדר,

אז אפשר לעשות זאת גם אצל שבועה. אך עדין קשה, שהרי לכאורה הר"ן סובר כמו שאר הראשונים שאין דין ידות בערבוב לשונות? אך זה אינו קשה, כיוון שהר"ן בעצמו כותב (ד: סוד"ה אלא) כמו הרמב"ן שנדר בלשון שבועה חל מדין יד.

ריטב"א ובעל המאור

הריטב"א (טז: ד"ה ומיהו) מביא מאן דאמר (שיטת מורו נר"ו) (מאמר מרדכי) שיש חילוק בין נדר לשבועה שנדר זה חפצא ושבועה זה גברא, ולכן נדר חל על השבועה לבטל ולקיים אבל שבועה לא יכולה לחול על נדר לבטל אלא רק לקיים כיון שאין מאכילים לאדם דבר האסור לו. ומוסיף הריטב"א, משמע מהירושלמי ששבועה לא חלה על הנדר כלל אפילו לא לקיים, כיון שנדר הוא איסור חפצא ונוסף על זה איסור גברא מדין בל יחל דברו, לכן לא יכול לחול על הנדר שבועה אפילו לקיים, כמו ששבועה לא חלה על שבועה אפילו לקיים. לעומת זאת הנדר חל על השבועה בין לבטל ובין לקיים והוא הדין שנדר חל על האיסורין "דאיסורין ושבועות חד תכסיסא נינהו". ומסיים הריטב"א שזה לא כדברי רבינו זרחיה "בעל המאור" שכתב שהנדר לא חל על האיסורין לקיים. ומקשה עליו, איך יכול להיות שנדר יכול לבטל את האיסורין ולא לקיים? ונראה לי אולי בסיעתא דשמיא לנסות לתרץ את בעל המאור, איני רוצה להרחיב בזה יותר מידי לכן אנסח בקצרה ויכול להיות שאולי לא כיוונתי לאמת. מה שבעל המאור כתב שנדר לא חל לקיים הוא כתב זאת על ה"איסורין", מצוות לא תעשה, שלשיטתו נדר לא חל על מצוות לא תעשה בין לבטל ובין לקיים, אבל במצוות עשה סובר בעל המאור שנדר חל בין לבטל ובין לקיים. כך אולי אפשר להגיד, ושוב, יכול להיות שאני טועה.

שיטות נוספות בערבוב לשונות

הגמ' בנדרים (טז:) שואלת מנין שא"א להישבע לעבור על המצוות? עונה הגמ' ת"ל לא יחל דברו חוץ מחפצי שמים. שואלת הגמ' מה ההבדל בין נדר לשבועה? מתרצת הגמ' למסקנא "אמר רבא הא דאמר ישיבת סוכה עלי והא דאמר שלא אשב בסוכה". ע"כ מה הגמ' מתרצת למסקנה? אולי אפשר לומר שהגמרא מתרצת שיש דרך ששבועה תחול על המצוות אם ישבע בלשון נדר, או שאולי זה ההבדל בין נדר לשבועה ששבועה אסרת את הגברא ונדר את החפצא? רש"י (ד"ה אמר אביי) מפרש "כלומר" כיון שבנדר החלות היא על החפץ אז הנדר חל על המצוות שהמצוות חלות על האדם, וא"כ אין סתירה, כיון שהחפץ אסור עליו הוא לא יכול לקיים את המצווה ולא שהוא סתר את המצווה. לעומת זאת בשבועה החלות היא על האדם וא"כ השבועה סותרת את המצווה שגם חלה על האדם. וכל זה תלוי בלשון ולכן אם נשבע בלשון נדר, לשון עלי, שכך לא אוסר את עצמו אלא את החפץ, השבועה כן חלה על המצווה אבל לא מדין שבועה אלא מדין נדר, כיון שדין שבועה הוא רק שנשבע בלשון שבועה והחיל איסור על עצמו. ומכאן אפשר אולי ללמוד לנפקא מינה של הראשונים בדף ב: שאין נדר בלשון שבועה ולהיפך ולהסביר אולי ולומר, שלדוגמא אין שבועה בלשון נדר הכוונה שזה לא שבועה אלא נדר, אע"פ

שהתחיל בלשון נדר, וזה כמו הרמב"ן רק להיפך, האם המילה שבועה או נדר מכריעה או סגנון הלשון.

ר"ן (ד"ה הא דאמר) נדר חל על דבר מצווה כיון שקאסר חפצא עליה ולא מאכילים לו לאדם דבר שאסור לו, משא"כ לשון שבועה הוא לא יכול להפקיע עצמו ממצוות סוכה שהוא מצווה בא. ממשיך הר"ן ודן בנפק"מ שנדר חל על דבר שאין בו ממש לגבי סוכה וכן לגבי הנאה ממצוות.

תוס' (ד"ה הא דאמר) היכן שנדר על ישיבה בסוכה הנדר חל, כיון שהסוכה לא משועבדת לו ויכול להדיר עצמו ממנה. אבל כשאומר שבועה שלא אשב בסוכה, השבועה לא חלה, כיון שגופו משועבד לסוכה. ומקשה התוס' הרי בשבועה כן יש מצב שהשבועה תחול על המצוה כגון שאמר ישיבת סוכה עלי שבועה? מתרץ התוס' 2 תירוצים: (1) אין הכי נמי והגמ' (ב:) דיברה על עיקר נדר ושבועה שבעיקר נדר קאסר חפצא הנפשיה ובשבועה קאסר נפשיה מן חפצא אבל יכול להשיבע על החפצא וכן יכול לנדור על הגברא. (2) וודאי ששבועות לא חלים על המצוות בשום צד אפ' שאמר שבועה בלשון עלי, "וטעם גדול יש בדבר" כיון שבשבועה אוסר את עצמו על החפץ ולא את החפץ על עצמו, לכן גם כשאמר ישיבת סוכה עלי שבועה אנחנו מתרצים את שבועתו ואומרים שהיא חזרה אליו, וכאילו אמר שבועה שלא אשב בסוכה ואסר את עצמו על החפץ, וזה שהוא אמר בלשון עלי לא אומר שהוא אסר את החפץ כיון שבשבועה לא שייך לאסור את החפץ ויש כאן שבועה מדין יד ולא חלה על המצוות.

בעצם התירוץ הראשון של תוס' הוא דעה חדשה שטרם הזכרנו והיא שכל מה שדיברנו הוא בעיקר נדר אבל יש אפשרות שבועה תאסור את החפצא עליו. לפי התירוץ השני כלל א"א לאסור בשבועה חפצא עליה וכל מה שאומר שבועה בלשון עלי זה שבועת יד ששבועה מדין ידות וכך סובר רש"י ומתאים יותר לשיטת הרמב"ן.

התוס' במסכת שבועות (כה. ד"ה מה) מביא את הגמרא בנדרים (טז:) ומסביר:

"הא דאמר ישיבת סוכה עלי הא דאמר שלא אשב בסוכה משמע דבנדרים לפי שאוסר סוכה על עצמו ראוי שיחול הנדר שאוסר הסוכה עליו כקרבת וסוכה אינה מצווה לעשות מצוה אבל שבועה שאוסר עצמו על הסוכה אין השבועה חלה דמשועבד הוא לעשות מצוה".

ומקשה התוס' כמו שהקשה בנדרים, שאם כן גם שבועה תחול על המצוה ע"י שיאמר ישיבת סוכה עלי שבועה ויאסור את החפץ על עצמו בשבועה והשבועה תחול? ומה שהגמ' בנדרים (ב:) אמרה ששבועה זה איסור גברא הכוונה יש גם דרך שיאסור את עצמו על החפץ אבל לא רק ואפשר גם לאסור את החפץ על עצמו בשבועה?

מתרץ תוס':

"וי"ל דהיינו חומר בנדרים דבכל ענין דחל על דבר הרשות חל על דבר מצוה דהיינו כשאוסר חפץ על עצמו אבל כשאוסר עצמו על החפץ אינו חל אפי' בדבר הרשות כשאומר קונם גופו על החפץ דקונם היינו כקרבת ולא שייך על עצמו אבל בשבועה בכל ענייני שבועה אינה חלה על דבר מצוה כדבר הרשות דהיינו כשאוסר עצמו על החפץ".

בעצם תוס' אומר שההבדל בין נדר לשבועה בדבר מצוה זה כאשר נשבע על הגברא, אבל כשאמר נשבע על החפצא השבועה חלה על דבר מצוה, אבל בנדר א"א לנדור על הגברא כיון שאדם לא יכול לומר על עצמו לשון של קרבן. יוצא שבשבועה יכול להיות איסור חפצא ונדר לא יכול להיות איסור

גברא. ובבית יוסף כתב שכן דעת הרא"ש (ב, ז) שנדר בלשון שבועה לא מועיל אבל שבועה בלשון נדר מועיל.

ממשיך התוס' ומביא את רבינו אלחנן שתירץ בשם ר"י ששבועה חלה רק על הגברא, אע"פ שנשבע בלשון "עלי", ונדר חל רק על החפצא, כיון שלשון שבועה לא חל אלא על עצמו ולשון קונם לא חל אלא על החפץ ונפק"מ לגבי דבר שאין בו ממש.

ועוד עיין ברא"ש במסכת שבועות (ג, י). ומפאת קוצר הזמן אני לא הביא את דבריו הקדושים כאן וכל אחד יעיין במקומו. וכל זה רק בסיס הסוגיה ולא הספקתי להוסיף את הרמב"ם והטור וכו' וכן את שיטות האחרונים בגדר דין חפצא וגברא.

סיכום

לסיכום, בסוגיה זו התחלנו בדברי הגמרא (ב:), שמחלקת בין נדר לשבועה שנדר זה איסור חפצא ושבועה זה איסור גברא, והתחלנו לדון בדבריה מה הנפק"מ ולמדנו את שיטות הראשונים, והאמת שבתחילה חשבתי להתמקד בגדר איסור גברא וחפצא, אבל בעת עיוני בראשונים רש"י ר"ן רשב"א וכו' ראיתי שכולם מתמקדים בלשון הנדר והשבועה, ואע"פ שאפשר למצא נפק"מ רבות בלשון אם היינו מתמקדים מה זה איסור חפצא וגברא וכך היה אפשר להסביר למה בשבועה נשבעים בלשון זו ונדר בלשון אחרת, בכל זאת גם בלי זה אפשר למצוא מחלוקת ודיוקים בדברי רבותינו הראשונים. ועוד האמת בתחילה לא ראיתי איך אני מתקדם בחבורה זו כיון שהרבה מהאחרונים פחות מייחסים לכיוון הזה בסוגיה, ובסייעתא דשמיא הצלחנו.

ראינו את שיטת רש"י, את הדיוק של מר"ן רה"י בדברי הר"ן וכך דייקו גם כמה אחרונים וכך יותר טוב להבין את הסוגיה, ראינו את המחלוקת בין הרמב"ן לשאר הראשונים הרשב"א, ר"ח ור"י מיגאש אמרנו שהמחלוקת נובעת מגדר דין ידות וכדברי הגר"ש רוזובסקי, וכן הבאנו סייעתא לרמב"ן מרעק"א. לאחר מכן ראינו את שיטת המאירי שהיא נמצאת בין הרמב"ן לשאר הראשונים ואז הבאנו ביאור חדש לר"ן מדבריו בדף יח והוכחנו מדף ד: שסובר כמו הרמב"ן. וסיימנו עם שיטות נוספות בראשונים בנדר בלשון שבועה ולהיפך, ויש עוד הרבה מה לעיין ולהרחיב אך היריעה קצרה מלהכיל. ונקווה שבדברנו כיוונו לאמת, ומי שיוכל להעמידנו על כך הודה לו מאוד.